

Η ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΣΤΑ 1715

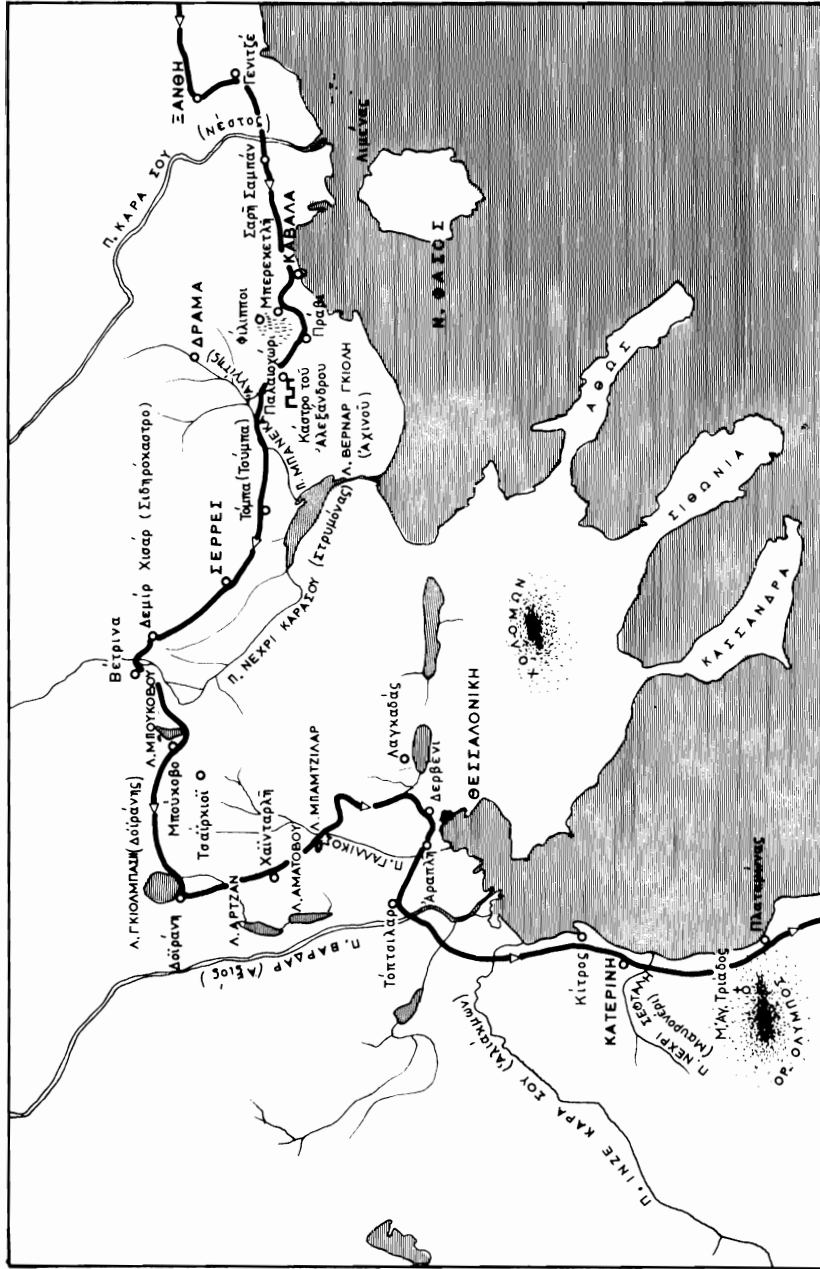
Ἐκτός ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς περιηγητές, στοὺς ὁποίους συνήθως προστρέχουμε, γιὰ ν' ἀντλήσουμε πληροφορίες γιὰ ὀρισμένους τόπους τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, εἶναι δυνατόν νὰ βροῦμε καὶ ἄλλες παράλληλες μελετώντας ὀρισμένα ἡμερολόγια ἢ χρονικά πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων.

Τὰ τελευταῖα αὐτὰ κείμενα εἶναι δυνατόν νὰ διαφύγουν τὴν προσοχὴ τῶν ἐρευνητῶν. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ εἶναι δύο ἡμερολόγια, ποὺ περιγράφουν τὴν ἐκστρατεία τοῦ μεγάλου βεζίρη Ἀλῆ πασᾶ ἐναντίον τῶν Βενετῶν στὴν Πελοπόννησο στὰ 1715, τὸ πρῶτο τοῦ Benjamin Brue, διερμηνέα τοῦ βασιλιᾶ τῆς Γαλλίας στὴν Πύλη¹, καὶ τὸ δεύτερο ἑνὸς ἀνωνύμου ποὺ ἀποδίδεται σ' ἕναν Ἑλληνα τῆς αὐλῆς τοῦ ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας Κωνσταντίνου Brâncoveanu (1688-1714), τὸν Κωνσταντῖνο Διοικητῆ, ποὺ ἀκολούθησε μὲ σῶμα Βλάχων τὸν τουρκικὸ στρατό². Τὸ δεύτερο κείμενο, γραμμένο στὰ ρουμανικά καὶ μεταφρασμένο ἀπὸ τὸν Νικόλαο Iorga στὰ γαλλικά, περιέχει πολλὲς εἰδήσεις (κατ' ἀντίθεση πρὸς τὸ πρῶτο ποὺ δὲν προσφέρει παρὰ ἐλάχιστες) γιὰ τὴν διέλευση τοῦ σουλτανικοῦ στρατοῦ μέσα ἀπὸ τὴν Μακεδονία, τίς ὁποῖες θὰ προσπαθήσω ν' ἀποδώσω παρακάτω σύντομα καὶ νὰ ἐπιμείνω στὰ ἱστορικά καὶ τοπογραφικά προβλήματα, τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται κατὰ τὴν ἀνάγνωση. Ὁ Διοικητῆς γενικά εἶναι ἀξιόπιστος καὶ οἱ εἰδήσεις του ἐνδιαφέρουσες. Τίς σημειώσεις του ὁμως φαίνεται ὅτι, ὅταν ἦταν κουρασμένος ἢ δὲν εἶχε διαθέσιμο καιρὸ, τίς κατέγραφε στὸ ἡμερολόγιό του ὕστερ' ἀπὸ πολλὰς ἢ λίγες ἡμέρες. Γι' αὐτὸ κάποτε ἔχει μερικὰ σφάλματα ὡς πρὸς τὴν ἀκρίβεια τῆς πορείας του: ἐνῶ δηλαδὴ ἔχει μιλήσει γιὰ ὀρισμένους σταθμοὺς τοῦ δρόμου, ὕστερα ξεχνώντας τί εἶχε γράψει μνημονεύει πάλι τὴν παλιὰ πορεία καὶ τὰ παλιὰ ὀνόματα. Ἴσως κιόλας νὰ εἶχε λησμονήσει τὴν σειρά τῶν ὀνομάτων.

Οἱ πληροφορίες τοῦ Διοικητῆ γιὰ τὴν Μακεδονία ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν στιγμή ποὺ πλησιάζει πρὸς τὰ σύνορά της, ὅταν δηλαδὴ μπαίνει στὴν Ξάνθη (βλ. χάρτη). Γι' αὐτὴν γράφει ὅτι ἦταν μεγάλη πόλη μὲ κάστρο, ὅτι ἦταν ἔδρα τῆς μητροπόλεως Ξάνθης καὶ ὅτι τουρκικὰ ὀνομαζόταν Scheti — ἀλλοιωμένη ὀνομασία τοῦ τουρκικοῦ ὀνόματος Ἑσκιτζέ. Ὁ φημισμένος καπνὸς τῆς

1. B e n j a m i n B r u e, Journal de la campagne que le grand vesir Ali Pacha a faite en 1715 pour la conquête de la Morée, Paris 1870.

2. C o n s t a n t i n D i o i k é t é s, Chronique de l'expédition des Turcs en Morée 1715, ἔκδ. Nic. Iorga, Bucarest 1913.

Ἡ πορεία τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων μέσα ἀπὸ τὴν Μακεδονία στὰ 1715

ὀνομαζόταν «πιρσιτσάν». Ἡ σημασία τῆς λέξης μου εἶναι ἄγνωστη. Ὁ διευθυντής τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Μακεδονίας καὶ τουρκολόγος κ. Β. Δημητριάδης, εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ ἐξηγήσῃ ὅτι πιθανὸν πρόκειται γιὰ παραφθορὰ τῶν λέξεων *bir sezen*, δηλαδὴ νὰ σημαίνει καπνὰ πρώτης κοπῆς, πρώτης διαλογῆς.

Ὁ Διοικητὴς βαδίζοντας πρὸς Ν τῆς μεγάλης — τὴν ἐποχὴ ἐκείνη— πόλης Γενιτζέ (καὶ αὐτὴ εἶναι τὸ σημερινὸ ἄσημο χωριὸ Γενισαῖα) μνημονεύει μιὰ λίμνη πλούσια σὲ ψάρια, ἐννοώντας ἀσφαλῶς τὴν λίμνη τῆς Μπουροῦς (Πόρτο-Λάγο). Κατόπιν περνώντας τὸν ποταμὸ Καρὰ Σού, δηλαδὴ τὸν Νέστο, μπαίνει στὸ ἔδαφος τῆς Μακεδονίας καὶ καταλύει στὸ Σαρῆ Σαμπάν, στὴν σημερινὴ Χρυσούπολη, φημισμένη καὶ αὐτὴν γιὰ τὸν καλὸ τῆς καπνῶ. Ἐδῶ κοντὰ τρέχει ἓνα ρυάκι, ὅπου ἔρχονται καὶ ζευγαρώνονται τὰ πτηνὰ καλιφάρ, *califar*, ὅπως τὰ γράφει ὁ Διοικητὴς στὰ ρουμανικά. Ὁ Iorga τὰ ἀποδίδει στὴν γαλλικὴ μὲ τὴν ἴδια λέξη, *kalifars*, καὶ τὰ σχολιάζει γράφοντας μέσα σὲ παρένθεση ὅτι εἶναι πάπιες τῆς Μπαρμπαριάς (*Barbarie*), δηλαδὴ τῆς βορειοαφρικανικῆς ἀκτῆς. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι τὰ πτηνὰ αὐτά, σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες κατοίκων τῆς περιοχῆς, ὀνομάζονται β α ρ β α ρ ὀ σ ε ς ἢ β α ρ β α ρ ὀ σ ι ν ε ς (ἀνακοίνωση δικηγόρου Καβάλας κ. Κωνστ. Παπαϊωάννου). Ἡ τελευταία αὐτὴ ὀνομασία τῶν ἀποδημητικῶν αὐτῶν πτηνῶν εἶναι χαρακτηριστικὴ, γιὰτὶ δηλώνει τὸν τόπο, ἀπὸ τὸν ὁποῖο προέρχονται, δηλαδὴ τὴν Μπαρμπαριά, ὅπως ὀνομαζόταν στοὺς περασμένους αἰῶνες ἡ βορειοαφρικανικὴ ἀκτὴ. Ὡστε ὁ Iorga ὀρθὰ προσδιορίζει τὴν προέλευση τῶν ἀποδημητικῶν αὐτῶν πτηνῶν. Ὁ ὁμότιμος καθηγητὴς τῆς Δασολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης κ. Ἰ. Παπαϊωάννου εἶχε τὴν καλωσύνη νὰ μοῦ ἀνακοινώσῃ ὅτι πιθανὸν πρόκειται γιὰ τὴν πάπια τοῦ ὀνομαζομένου σήμερα μ π ά λ ι ζ α. Ὁ Διοικητὴς λοιπὸν βρίσκεται ἐδῶ στὴν γνωστὴ διεθνῶς γιὰ τὴν σπάνια πανίδα τῆς περιοχῆ τοῦ Κοτζὰ Ὀρμάν.

Κατόπιν φθάνει στὴν Καβάλα. Περιγράφει τὸ κάστρο, τὴν ἀκρόπολὴ τῆς καὶ μὲ ἐνδιαφέρουσες λεπτομέρειες τὸ ὕδραγωγεῖο καὶ τὶς δεξαμενὲς τοῦ κάστρου. Μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς περιγραφῆς τῆς Καβάλας μᾶς δίνει μιὰ παροιμία τουρκικὴ (*Kavaladan top atilse, Selânin zararı varmı*¹—ἐὰν ἐξακοντισθῇ ἓνα βλήμα ἀπὸ τὴν Καβάλα, δὲν βλάπτει καθόλου τὴν Θεσσαλονίκη), ἡ ὁποία ὑπαινίσσεται αὐτὸν (ἐδῶ ἐννοεῖ τοὺς Ἑβραίους), ποὺ παινεύεται ἐμπρὸς σ' ἓναν ἄλλο, ἀλλὰ ἐκεῖνος δὲν τὸν λογαριάζει καθόλου. Κατόπιν ὁ Διοικητὴς περνᾷ μέσα ἀπὸ τὰ γνωστὰ στενὰ πρὸς τοὺς Φιλίππους καὶ φθάνει στὸ Μπερεκετλή καὶ κατόπιν στὸ Πράβι ἢ στὴν Πράβιστα (τὴν σημερινὴ Ἐλευθερούπολη), γνωστὴ τότε πόλη ἢ μᾶλλον μεγάλο κάστρο (*Kasaba*).

1. Στὸ ρουμανικὸ κείμενο: *cavaladan top atâlsé seleanăi nâc zararâ varmă*.

Ἐκ τῶν γειτονικῶν τοῦ βουνῶν ἔβγαζαν σιδηρομετάλλευμα, μὲ τὸ ὁποῖο κατασκεύαζαν τὰ βλήματα τῶν πυροβόλων¹. Ὁ Διοικητὴς λοιπὸν ἀφήνει τὸν δρόμο ποὺ ὁδηγεῖ πρὸς τοὺς Φιλίππους-Δράμα καὶ ἀκολουθεῖ τὸν ἄλλο ποὺ κατευθύνεται πρὸς τὸ Πράβι, παρακάμπτει τοὺς βορειοδυτικὸς πρόποδες τοῦ Παγγαίου καὶ καταλήγει στὶς Σέρρες.

Ἐκ τῶν Πράβι ὁ Διοικητὴς φθάνει σ' ἓνα χωριό, ποὺ ὀνομάζεται τοῦ «Ἀλεξάνδρου» (ἡ λέξη γραμμμένη στὰ ἑλληνικά). Πρέπει νὰ εἶναι τὸ σημερινὸ Παλαιοχώρι Παγγαίου (βλ. εἰκ. 1), ὅπου ὑπάρχουν ἀκόμη τὰ ἐρείπια

Εἰκ. 1. Τὸ Παλαιοχώρι στὸς πρόποδες τοῦ Παγγαίου

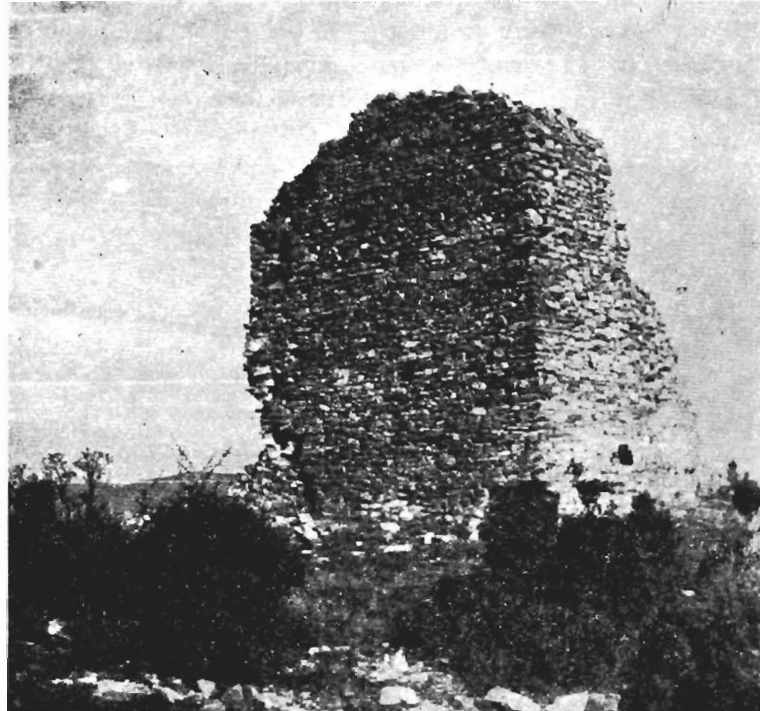
μεσαιωνικοῦ κάστρου, γνωστοῦ μὲ τὸ σωζόμενο ἀκόμη κατὰ παράδοση ὄνομα «Κάστρο τοῦ Ἀλεξάνδρου» (βλ. εἰκ. 2, 3, 4)². Χαρακτηριστικὸ εἶναι ὅτι ἡ λαϊκὴ παράδοση τὸ ἀπέδιδε στὸν Μ. Ἀλέξανδρο, πρᾶγμα ποὺ δείχνει πόσο ἡ μνήμη τοῦ Μακεδόνα στρατηλάτη ἔμεινε ζωντανὴ στὸν ἑλληνικὸ λαὸ τῆς Μακεδονίας. Καὶ πραγματικὰ στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία, ἰδιαίτερα στὴν περιοχὴ Καβάλας καὶ Φιλίππων, οἱ παραδόσεις γιὰ τὸν Μέγα

1. Βλ. ἄλλες σχετικὲς μὲ τὸ Πράβι μαρτυρίες στὴν βιβλιογραφία ποὺ παραθέτει ὁ Ἄπ. Βακαλόπουλος, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας 1354-1833, Θεσσαλονίκη 1969, σ. 487 ὑπόσημ. 1, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

2. Τὸ κάστρο αὐτὸ ἐπιφυλάσσομαι νὰ τὸ διαπραγματευθῶ σὲ χωριστὴ μελέτη.

Ἄλέξανδρο ἦταν ζωηρές¹. Τὸ Παλαιοχώρι τουρκικὰ ὀνομαζόταν Βιρὰν-καστρί, δηλαδή ἐρειπωμένο φρούριο ἀπὸ τὰ λείψανα τῶν τειχῶν τοῦ κάστρου².

Ὅπως βλέπουμε, ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἀποφεύγει νὰ περάσῃ μέσα ἀπὸ τὰ στενά πού σχηματίζουν τὸ Παγγαῖο καὶ τὸ Σύμβολο ὄρος, ἀλλ' ἀκολουθεῖ

Εἰκ. 2. Κεντρικὸς πύργος τοῦ Κάστρου τοῦ Ἀλεξάνδρου

τὸν δρόμο πρὸς τὴν πεδιάδα τῶν Φιλίππων καὶ τὶς Σέρρες. Ἡ ἐκλογή τῆς πορείας αὐτῆς ἐρμηνεύεται ἴσως ἀπὸ τὸν σκοπὸ τοῦ ἐπικεφαλῆς μεγάλου βεζίρη Ἀλῆ ν' ἀποφύγη ἐνέδρες καὶ ἐπιθέσεις τῶν Βενετῶν, ἰδίως βομβαρδισμό κατὰ μῆκος τοῦ παραλιακοῦ δρόμου Στρυμόνος-Σταυροῦ.

1. Βλ. μνεῖα σχετικῶν παραδόσεων στοῦ Humbert Pernot, *Voyage en Turquie et en Grèce du R. P. Robert de Dreux, aumonier de l'ambassadeur de France (1665-1669)*, Paris 1925, σ. 90. Βλ. ἀκόμη καὶ Paul Collart, *Philippes, ville de la Macédoine, depuis ses origines jusqu'à la fin de l'époque romaine*, Paris 1937, σ. 3 ὑποσημ. 1, 2, σελ. 3-4 καὶ ὑποσημειώσεις, σ. 188 ὑποσημ. 1, σ. 326-237 καὶ ὑποσημειώσεις, ὅπου ἀναγράφονται ἀναμνήσεις τῶν Μακεδόνων βασιλέων στὴν περιοχή τῶν Φιλίππων.

2. Βλ. Γεωργίου Χατζηκυριακοῦ, *Σκέψεις καὶ ἐντυπώσεις ἐκ περιοδείας ἀνὰ τὴν Μακεδονίαν (1905-1906)*, β' ἐκδοσις, Θεσσαλονίκη 1962, σ. 106.

Ἐπιπλέον, ὁ τουρκικὸς στρατὸς ὕστερα ἀπὸ τρεῖς ὥρες φθάνει στὸ Τουρκοῦλ-Καίναρτζασί, μιὰ μεγάλη πηγὴ ποὺ ἀναβλύζει ἀπὸ τὰ βουνά, ὅπου βρίσκεται ἡ μονὴ τῆς Εἰκοσιφοινίσσης¹. Ὁ Διοικητὴς μᾶς δίνει ἀρκετὲς πληροφορίες

Εἰκ. 3. Γενικὴ ἄποψη τοῦ Κάστρου τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπὸ Ν

Εἰκ. 4. Ἀποψη τοῦ Κάστρου τοῦ Ἀλεξάνδρου ἀπὸ ΝΑ

γιὰ τὴν μονὴ καὶ μᾶς λέγει ὅτι ὑπῆρχε ἐκεῖ εἰκόνα τῆς Παναγίας Ἀχειροποιήτου ἀπὸ μαστίχα κηροῦ². Συνεχίζει τὸν δρόμο του ἔπειτα καὶ φθάνει σ’

1. Στὸ σημεῖο αὐτὸ τῆς ἀφηγήσεώς του ὁ Διοικητὴς πέφτει σὲ κάποια σύγχυση καὶ ἀναφέρει δύο φορές τὴν ἀφιξή του στὸ Μπερεκετλή καὶ στὸ Τουρκοῦλ Καίναρτζασί, μιὰ πρὶν νὰ μιλήσῃ γιὰ τὴν ἀφιξή του στὸ Πράβι καὶ μιὰ ἄλλη μετὰ τὴν ἀφιξή του σ’ αὐτό.

2. Γιὰ τὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας ποὺ θεωρεῖται ἔργο τοῦ πρώτου κτήτορα τῆς Μονῆς Γερμανοῦ βλ. Λ α ζ ά ρ ο υ Χ α ρ ι σ ι ά δ ο υ, Ἡ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Δράμας ἱερὰ μονὴ τῆς

ένα ποτάμι πού τὸ ὀνομάζει Μπανέκα. Αὐτὸ τὸ ποτάμι πρέπει νὰ εἶναι ὁ Ἄγγιτης ποταμός, γιατί ὁ Διοικητὴς γράφει ὅτι ὁ Μπανέκα διασχίζει τὰ ὄροπέδια, «ὅπου βρίσκεται ἡ πόλη καὶ ἡ μητρόπολη Φιλίππων καὶ Δράμας», εἶναι φαρδὺς καὶ ἔχει πολλὰ ψάρια. Τὸ ὄνομα Μπανέκα δὲν φαίνεται νὰ εἶναι τουρκικό, γιατί ἤδη τὸν 14ο αἰ. εἶναι πολιτογραφημένο καὶ μνημονεύεται ἀπὸ τὸν Ἰωάννη Καντακουζηνὸ ὡς Πάναξ ποταμός¹. Τέλος, ἀφοῦ περνᾷ ἀπὸ τὸ Τζεσραϊντέρ Τανίκ καὶ ἀπὸ τὸ χωριὸ Τόμπα, πού πρέπει νὰ εἶναι ἡ σημερινὴ Τούμπα, φθάνει στὶς Σέρρες, γιὰ τὶς ὁποῖες μιλεῖ διεξοδικά, γιὰ τὸ κάστρο καὶ τὸ τεῖχος τῆς πόλης, γιὰ τὴν μητρόπολη τῶν Σερρών πού ἦταν ἀφιερωμένη στοὺς ἁγίους Θεόδωρο Τήρωνα καὶ Θεόδωρο Στρατηλάτη, γιὰ τὰ λείψανά τους πού σώζονταν ἐκεῖ (γιὰ τὴν κεφαλὴ τοῦ Θεοδώρου Τήρωνος καὶ τὸ ξίφος τοῦ Θεοδώρου Στρατηλάτου). Ἐναφέρει ἐπίσης τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἰωάννου Προδρόμου, ἡ ὁποία εἶχε κτιστῆ πρὶν ἀπὸ 315 χρόνια (καὶ ἐννοεῖ ἀσφαλῶς τὴν μονὴ τοῦ Τιμίου Προδρόμου, ἡ ὁποία εἶναι βέβαια βυζαντινὴ). Κάνει ἐπίσης λόγο γιὰ τὰ κύρια προϊόντα τῶν Σερρών, ρύζι, βαμβάκι, καπνὸ, καθὼς καὶ γιὰ τοὺς ὠραίους κήπους καὶ ἀμπελώνες. Τὸ κλίμα ὅμως τῆς πόλης εἶναι ἀνθυγιεινὸ. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ κάτοικοι παραθερίζουν μὲ τὶς οἰκογένειές τους στὰ κοντινὰ βουνά. Ἐναφέρει ἐπίσης ὁ Διοικητὴς καὶ ἄλλες πληροφορίες, ἀσήμαντες ὅμως.

Ἐνεβαίνει ἔπειτα ὁ στρατὸς πρὸς τὸ Δεμίρ Χισάρ (σημερινὸ Σιδηρόκαστρο). Τὰ περὶχωρά του παράγουν πολὺ ρύζι, βαμβάκι καὶ ἄλλα προϊόντα. Ἐπάρχουν ἐπίσης πολλὰ ἀμπέλια καὶ κῆποι, καθὼς καὶ μεταλλεῖα σιδήρου. Ὁ Διοικητὴς μιλεῖ γιὰ τὰ στενὰ τοῦ Σιδηροκάστρου καὶ γιὰ τὰ δυὸ χωριά του πού ὀνομάζονται Βέτρινα (Πετρίτσι). Κατόπιν ἀκολουθεῖ τὸν σημερινὸ παραμεθόριο δρόμο, περνᾷ τὴν λίμνη Μπούκοβο, τὸ χωριὸ Τσαϊρκοϊ, καὶ φθάνει στὴν Δοϊράνη, μεγάλη πόλη πού τὴν κατοικοῦσαν χριστιανοὶ καὶ Τούρκοι. Γύρω ἀπὸ τὴν πλούσια σὲ ψάρια ὁμώνυμη λίμνη ὑπῆρχαν πολλὰ χωριά. Κατεβαίνοντας ἔπειτα πρὸς Ν καὶ περνώντας ἀπὸ διάφορα χωριά καὶ ἓνα ποταμάκι, τὸ Χαϊνταρλή, φθάνει στὸ Μπαμτζιλάρ καὶ κατόπιν στὸ Κουμπάρ Χανέ (ἐργαστήρι βλημάτων). Ἐκεῖ κοντά, λέγει ὁ Διοικητὴς, ὑπάρχει ἓνα δερβένι, ὅπου ἐδρεύει μιὰ φρουρὰ ἀπὸ ἄρματολούς γιὰ τὴν φρούρηση τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ εἶδηση αὐτὴ εἶναι σημαντικὴ, ἄγνωστη ἀπὸ ἄλλη πηγὴ γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, γιατί μαθαίνουμε ὅτι ἔξω ἀπὸ

Εἰκοσιφοινίσσης, «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον», τ. 4 (1911), σ. 225-229, Ἄθηνα. Γιὰ τὸν κτήτορα Γερμανὸ βλ. Γεωργίου Χατζηκυριακοῦ, Σκέψεις καὶ ἐντυπώσεις ἐκ περιόδειας ἀνά τὴν Μακεδονίαν, ἔ.α., σ. 101-102. Βλ. πρόχειρα τοῦ Κωνσταντίνου, Ἱστορία τῆς ἱεραῆς μονῆς Εἰκοσιφοινίσσης Παγγαίου, Δράμα, 1958, σ. 18-19.

1. Καντακουζηνός, ἔκδ. Βόννης, τ. 3. σ. 327· «Βασιλεὺς δὲ ἄγων τὴν στρατιάν, ἐστρατόπευδεν ἐπὶ Πάνακα τὸν ποταμόν, ἐν αὐτόθι διανυκτέρευσεν...».

τὴν Θεσσαλονίκη, στὸ σημερινὸ Δερβένι, ὑπῆρχε σῶμα ἀρματολῶν.

Ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη ὁ Διοικητὴς ἔχει ὀρισμένες ἀναμνήσεις. Τὸν ἐντυπωσιάζουν οἱ ὀχυρώσεις τῆς καὶ οἱ μεγάλοι πύργοι τῆς σὲ κάθε πλευρά, ἰδίως οἱ πῖο μεγάλοι τῆς παραλίας, μὲ τὰ πολλὰ καὶ μεγάλα κανόνια. Στὶς γωνιές (ἐννοεῖ τῶν πύργων τῆς παραλίας) μένουν ἄγρυπνοι οἱ φρουροὶ του κοντὰ στὰ κανόνια τους. Στὸ ἐπάνω μέρος τῆς πόλης ὑψώνεται τὸ Ἑπταπύργιο, ποὺ ἔχει τὸν ἴδιο ἀριθμὸ πύργων, ὅπως καὶ τὸ ἀντίστοιχο τῆς Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ὅπου φρουροῦν οἱ κάτοικοι κατὰ τὴν ἐντολή (havale, ὅπως μνημονεύεται στὸ κείμενο), ποὺ εἶχαν ἀπὸ τὸν σουλτάνο. Ἡ εἶδηση εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα, γιατί βλέπουμε ὅτι οἱ κάτοικοι, ἀπὸ τὴν ἄλωση τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὰ 1430 ὡς τὰ 1715, ἐξακολουθοῦσαν νὰ φρουροῦν τὰ τείχη, ὅπως φαίνεται νὰ τὸ μαρτυρῇ τουρκικὸ ἔγγραφο τῆς 14ης Ὀκτωβρίου 1605. Σύμφωνα μ' αὐτὸ ὁ τότε σουλτάνος Μεχμέτ Β' (1421-1451), ὁ ὁποῖος ἀνασυνόικισε τὴν πόλη μὲ ἐντόπιους καὶ ξένους κατοίκους, χριστιανοὺς καὶ μουσουλμάνους, ἀνέθεσε σὲ ὀρισμένους ἀπ' αὐτοὺς νὰ φρουροῦν τοὺς πύργους τῶν παραλιακῶν τειχῶν. Γιὰ τὴν ὑποχρέωσή τους αὐτὴ ἀπαλλάσσονταν ἀπὸ διαφοροὺς φόρους (σεχρέ, δογαντζή, χισάμ μπανή, σαλγκοὺν ζούλ, χιρεχόζ, ἀκιντζηλίκ, καπάκ, τζελέπ, σουργκιούν, ἀβαρίζι διαβανιέ καὶ τεκιαλίφ οὐρφιέ)¹. Ἔχοντας ὑπ' ὄψη τὴν εἶδηση αὐτή, διαπιστώνουμε συνεχῆ τὴν φρούρηση τῶν τειχῶν τῆς Θεσσαλονίκης ἀπὸ τοὺς κατοίκους τῆς μέχρι τοῦ 1715. Ἀλλὰ ἀπὸ τὸ 1605-1715, ποὺ πέρασε ὁ Διοικητὴς, οἱ χριστιανοὶ κάτοικοι εἶχαν ἀπαλλαγῆ ἀπὸ τὴν ὑπηρεσία αὐτή, γιατί στὰ 1605 ὁ μπεηλέρμπεης τῆς Ρούμελης Ἀχμέτ πασάς κατάργησε τὴν ὑπηρεσία τους λέγοντας ὅτι «δὲν εἶναι δυνατόν ἢ ὁμάς τῶν ἀπίστων νὰ φυλάσσει τὸ φρούριον οὔτε ἐπιτρέπεται πρὸς αὐτοὺς ἐμπιστοσύνη»².

Ὁ Διοικητὴς μιλεῖ ἀκόμη γιὰ τὴν ὑδρευση τῆς Θεσσαλονίκης καὶ γιὰ τοὺς σωλῆνες ποὺ μεταφέρουν τὸ νερὸ μέσα στὴν ὀχυρωμένη πόλη. Οἱ κάτοικοί τῆς εἶναι χριστιανοί, Εὐρωπαῖοι, Ἀρμένιοι καὶ Ἑβραῖοι. Ἐκεῖ ὑπάρχει ἡ πῖο μεγάλη ἀστική ἐγκατάσταση Ἑβραίων στὴν ὀθωμανικὴ αὐτοκρατορία. Ἡ Θεσσαλονίκη εἶναι ἓνα μεγάλο λιμάνι, ὅπου καταπλέουν Γάλλοι ἔμποροι μὲ τὰ ἐμπορεύματά τους καὶ ἔχουν καὶ πρόξενο δικό τους. Ὑπάρχουν μοναστήρια ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν (δὲν τὰ κατονομάζει ὁμοῦς ὁ Διοικητὴς) καὶ ἀνάμεσα στὶς ἐκκλησίες μιὰ ὠραία μητρόπολη, ὅπου σώζεται τὸ λείψανο τοῦ Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ καὶ ἡ θαυματουργὴ καὶ ἀργυροστόλιστη εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἡ ὁποία εἶχε ζωγραφισθῆ, ὅπως ἔλεγαν, ἐνόσω ζοῦσε ἀκόμη ὁ Ἅγιος. Ἡ πληροφορία αὐτὴ εἶναι πολύτιμη, γιατί μαρτυρεῖ

1. Βλ. Ἰ. Κ. Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, Ἱστορικὰ Ἀρχεῖα Μακεδονίας. Α' Ἀρχεῖον Θεσσαλονίκης, 1695-1912, Θεσσαλονίκη 1952, σ. 2-3.

2. Βλ. Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, ἔ.ά., σ. 3.

ὅτι πραγματικὰ στὴν μητρόπολη τῆς Θεσσαλονίκης εἶχε μεταφερθῆ ἡ εἰκόνα τοῦ πολιοῦχου μετὰ τὴν κατάσχεση τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τοὺς Τούρκους στὰ 1493. Εἶναι ἡ ἴδια ἀσφαλῶς εἰκόνα ποὺ κήκε κατὰ τὴν μεγάλη πυρκαϊὰ τοῦ 1890¹.

Ὅσο γιὰ τὴν παλιά, βυζαντινὴ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ποὺ εἶχε μετατραπῆ σὲ τζαμί, αὐτὴ ἦταν ἀπρόσιτη στοὺς χριστιανούς, γιατί οἱ Τούρκοι τοὺς ἀπαγόρευαν τὴν εἴσοδο, ἐκτὸς ἂν περνοῦσε κανεὶς μέσα ἀπαράτητος. Τιμοῦσαν ὅμως τὸν τάφο καὶ συνεχῶς ἔκαιγαν ἐπάνω του κεριά.

Ὁ Διοικητὴς βλέπει ἀκόμη τὴν ὡραία ἀγορὰ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὸ γνωστὸ μας μπεζεστένι, ὅπου ἐκτίθενται ἀντικείμενα καὶ ἐμπορεύματα ἀπὸ μακρινὲς χῶρες.

Ἐνῶ ἀκόμη ὁ Διοικητὴς βρίσκεται στὴν Θεσσαλονίκη ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸ Ἅγιο Ὅρος καὶ μαθαίνει ὅτι αὐτὸ ὑψώνεται σὰν σκόπελος, ὅτι εἶναι μιὰ χερσόνησος ποὺ δένεται μὲ τὴν ξηρὰ μὲ στενὸ λαιμό, στενότερο καὶ ἀπὸ τοῦ Ἐξαμιλίου τῆς Πελοποννήσου. Ἐδῶ ἀναφέρει ὅτι, ὅπως καὶ στὸ Ἐξαμίλι, εἶχαν ὑψώσει ἓνα τεῖχος, μὲ μία πύλη ποὺ μπορούσαν νὰ τὴν κλείνουν. Ἡ τελευταία αὐτὴ εἶδηση ἴσως νὰ μὴν ἀνταποκρίνεται στὴν ἀλήθεια καὶ νὰ προῆλθε ἀπὸ τὴν ὑπαρξη ἰχνῶν τῆς ἀρχαίας τάφρου τοῦ Ξέρξη (Προαύλαξ-Πρόβλακας).

Στὸ Ἅγιο Ὅρος, ἐξακολουθεῖ ὁ Διοικητὴς, ὑπάρχει ἓνας ἀντιπρόσωπος τοῦ μποσταντζή-μπαση μὲ τὸ ἀξίωμα τοῦ χασεκῆ², ὁ ὁποῖος φρουρεῖ τὸν τόπο. Ἐν συνεχείᾳ προσθέτει — καὶ αὐτὸ εἶναι ἄγνωστο — ὅτι ὁ μποσταντή-μπασης ἔχει ὑπὸ τὴν ἐποπτεία του ὅλα τὰ μοναστήρια τῆς Ἄσπρης (Αἰγαίου) καὶ τῆς Μαύρης θάλασσας καὶ εἰσπράττει κάθε χρόνο τὸ εἰσόδημα ἀπ' αὐτά.

Στὴν Θεσσαλονίκη ἔρχεται ὁ καπουδάν πασάς μὲ μιὰ μπαστάρδα (= ναυαρχίδα)³ καὶ μὲ ἄλλα πλοῖα, κατευθύνεται πρὸς τὶς σκηνὲς τοῦ μεγάλου βεζίρη, λαμβάνει μέρος σὲ σύσκεψη καὶ τὴν ἐπαύριο ἀναχωρεῖ. Ἐδῶ ἔγινε καὶ παρέλαση τῶν τουρκικῶν δυνάμεων.

Ὁ Θερμαϊκὸς κόλπος, γράφει ὁ Διοικητὴς, ἐκτείνεται ὡς τὰ ὄρη ποὺ ὀνομάζονται «τοῦ Ἀλεξάνδρου» καὶ ὡς πέρα ἀπὸ τὸ κάστρο τοῦ Πλαταμόνα. Θὰ ἐννοῆ ἀσφαλῶς τοὺς προβούους τῶν Πιερίων ποὺ φθάνουν ὡς τὸν Κο-

1. Π. Ν. Παπαγεωργίου, Ἀρχαία εἰκόν τοῦ μεγαλομάρτυρος Ἁγίου Δημητρίου τοῦ πολιοῦχου Θεσσαλονίκης ἐπὶ ἔλεφαντοστέου, ΒΖ, τ. 1 (1892), σ. 486.

2. Χασεκῆ = γενίτσαροι στρατολογούμενοι ἀπὸ τὸν Ὄρτα τῶν μποσταντζήδων. Βλ. σχετικὰ στοῦ H. A. R. Gibb - Harold Bowen, Islamic Society and the West, London-New York-Toronto, I, τ. 1 (1951), σ. 321-322.

3. Βλ. Dizionario di marina medievale e moderno' «grossa galea di forma rotonda, con ampia poppa». Βλ. καὶ Henry and René Kahane - Andreas Tietze, The Lingua Franca in the Levant, Urbana 1958 σ. 100-102.

λινδρό. Κατόπιν λέγει ὅτι στὴν πεδιάδα τῆς Θεσσαλονίκης, στὸ Ἄραπλή¹, στὸν σημερινὸ Λαχανόκηπο, ὑπάρχουν ἑπτὰ μαρμάρινες κολόνες (καὶ κοντὰ σ' αὐτὴν τὴν ἔκφραση σημειώνει τὴν ἑλληνικὴ λέξη: ἀγάλματα), γιὰ νὰ τιμηθῆ ἡ μνήμη ἑπτὰ Τούρκων πασάδων, γιὰ τοὺς ὁποίους ἔλεγαν ὅτι ἔπενσαν πολεμώντας ὡς μάρτυρες (shhid) κατὰ τὴν πολιορκία τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐδῶ ἔχουμε μιὰ ἐνδιαφέρουσα εἶδηση, ἡ ὁποία ἦταν ἄγνωστη ὡς τώρα ἀπὸ γραπτὲς πηγὲς ἢ ἀπὸ ἄλλη προφορικὴ παράδοση. Μένει λοιπὸν τὸ θέμα πρὸς διερεύνηση.

Φεύγοντας ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη σταμάτησαν στὸ Τόπισιλαρ, χωριὸ στὶς ὄχθες τοῦ Ἄξιου. Ἀφοῦ πέρασαν τὸν ποταμὸ, προχώρησαν πρὸς τὸν Ἀλιάκμονα. Κοντὰ στὴν πέτρινη γέφυρά του ἐκτείνονταν οἱ γνωστὲς ὡς σήμερα ἄλυκές, ὅπου ὑπῆρχαν κατοικίες γιὰ τὸν ἐπικεφαλῆς ἄρμόδιο (tuz emini), ὁ ὁποῖος τὶς ἐνοίκιαζε ἀπὸ τὸ δημόσιο. Κατόπιν ἔφθασαν στὸ Κίτρος, ὅπου συνάντησαν ἐπίσης νέες ἄλυκές καὶ ἐπάνω στοὺς λόφους διέκριναν πολλὰ χωριά. Τὸ Κίτρος τὸ χαρακτηρίζει ὁ Διοικητῆς ὡς μεγάλο κάστρο, κατοικούμενο ἀπὸ πολλοὺς χριστιανοὺς. Κάτω πρὸς τὴν παραλία ὑπάρχουν πάλι ἄλυκές. Βγαίνοντας ἀπὸ τὸ Κίτρος συναντᾶ χωράφια γεμάτα θάμνους καὶ στοὺς λόφους ἐπάνω διακρίνει ἓνα νέο δάσος καὶ ἓνα δερβένι πὸ τὸ φυλάγουν ἄρματολοί. Προχωρεῖ κατόπιν πρὸς τὴν Κατερίνη. Γιὰ τὴν Κατερίνη λέγει ὅτι εἶναι μεγάλο χωριὸ πὸ κατοικεῖται μόνον ἀπὸ χριστιανοὺς καὶ ὅτι ἔχει μιὰ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης², ἀπὸ τὴν ὁποία πῆρε καὶ τὸ ὄνομα τὸ χωριό.

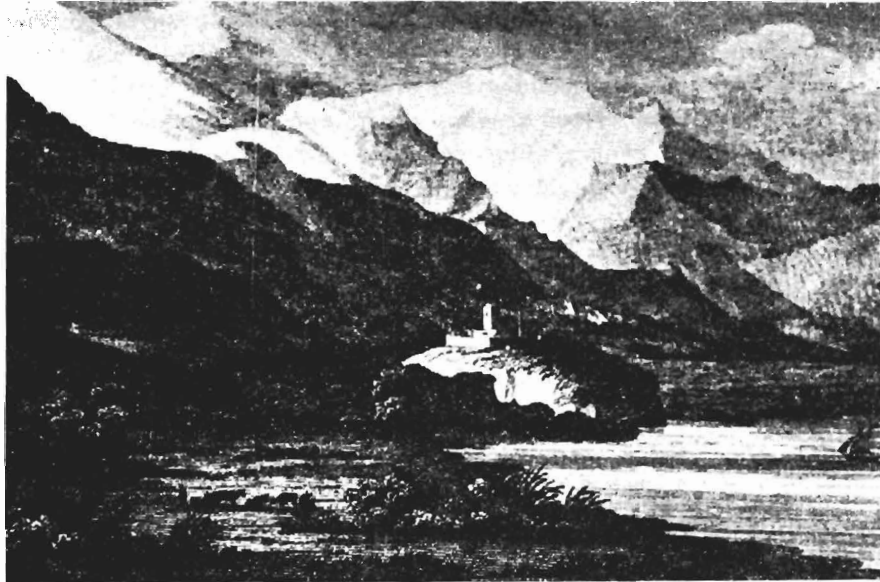
Πέρα ἀπὸ τὴν Κατερίνη, ἀφοῦ περνᾶ τὸ ποτάμι Νεχρὶ Σεφταλή, τὸ σημερινὸ Μαυρονέρι, πρὸς τὸν Πλαταμῶνα ἀσφαλῶς, συναντᾶ νέο δερβένι μὲ ἄρματολοὺς ἐπίσης καὶ φθάνει τέλος στὸ κάστρο, τὸ ὁποῖο καὶ περιγράφει. Τὰ νέα στοιχεῖα πὸ προσθέτει εἶναι ὅτι στὸ ψηλότερο μέρος τοῦ κάστρου, ἀσφαλῶς μέσα στὸν δεῦτερο περίβολο, ὑπάρχει ἡ πυριτιδαποθήκη καὶ κάτω ἀπὸ τὸ κάστρο ἓνα στενὸ πέρασμα, μιὰ βαθιὰ χαράδρα, πὸ τὴν διασχίζει ἓνας δρόμος τεχνητὸς (ἀσφαλῶς ὁ γραφικὸς καὶ ὁ καλντεριμωμένος δρόμος πὸ γνωρίσαμε ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια), ὁ ὁποῖος ὡδηγοῦσε ὡς τὸ ἄκρο τῆς θάλασσας. Τὴν πυριτιδαποθήκη εἶναι ἴσως δυνατὸν νὰ τὴν ἀναγνωρίσουμε στὸ ὀρθογώνιο κτίσμα τὸ ὁποῖο βρίσκεται στὴν βάση τοῦ κεντρικοῦ πύργου τοῦ Πλαταμῶνα, ὅπως βλέπουμε νὰ εἰκονίζεται στὴν ὥραία χαλκογραφία πὸ παραθέτει ὁ περιηγητῆς Clarke (βλ. εἰκ. 5)³.

1. Ἡ ὀρθὴ ὀνομασία βρίσκεται στὸ ρουμανικὸ κείμενο καὶ ὄχι στὴν γαλλικὴ μετάφραση, ὅπου σημειώνεται λανθασμένα ὡς Arakly.

2. Γιὰ τὴν ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος Αἰκατερίνη βλ. Ἀ ν τ ω ν ῖ ο υ Κ ε ρ α μ ο π ο ὕ λ λ ο υ, Αἰκατερίνη, «Ἀθηνᾶ», τ. 51 (1941-1946), σ. 128.

3. Βλ. E d w a r d D a n i e l C l a r k e, Travels in Various Countries of Europe, Asia and Africa, Part the Second, Section the Third, London 1816, σ. 302-303.

Ἐπὶ τὰ στοιχεῖα ποῦ μᾶς δίνει ὁ Διοικητὴς ἀποκομίζουμε ἐνδιαφέρουσες εἰδήσεις γιὰ τὴν γεωγραφία καὶ τὴν ἱστορία τῶν τόπων τῆς Μακεδονίας, ἀπὸ τοὺς ὁποίους πέρασε κατὰ τὶς ἀρχές τοῦ 18ου αἰῶνα. Συγκεκριμένα μαθαίνουμε τὴν ἐπιβίωση λαϊκῶν παραδόσεων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου γιὰ δύο περιοχές στὴν Μακεδονία: 1) γιὰ τὸ κάστρο τοῦ Παλαιοχωρίου τοῦ Παγ-

Εἰκ. 5. Τὸ Κάστρο τοῦ Πλαταμώνα. Διακρίνεται ἡ πυριτιδαποθήκη στὴ βάση τοῦ πύργου (Clarke, Travels, τ. 4 μετὰ τὴν σ. 302)

γαίου, γνωστὸ ὡς τοῦ «Ἀλεξάνδρου» καὶ 2) γιὰ τὰ Πιέρια, ποῦ ὀνομάζονται «βουνὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου». Ἐπίσης ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ διαπίστωση τῆς φρουρήσεως ὀρισμένων δερβενιῶν ἀπὸ χριστιανοὺς ἀρματολούς, ἔξω ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη, στὸ γνωστὸ Δερβένι, κατόπιν ἔξω ἀπὸ τὸ Κίτρος πρὸς τὴν Κατερίνη καὶ τέλος πρὸς τὸν Πλαταμώνα.

Ἀξιοσημεῖωτη ἀκόμη εἶναι ἡ εἶδηση τοῦ Διοικητῆ, ὅτι στὴν Θεσσαλονίκη τότε, δηλαδὴ στὰ 1715, σώζονταν ἀκόμη μοναστήρια ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, πράγμα ποῦ δείχνει ὅτι ὡς τὶς ἀρχές τοῦ 18ου αἰῶνα ὑπῆρχαν ἀκόμη πολλὰ λείψανα τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς τῶν Βυζαντινῶν. Ἐπίσης μᾶς κινεῖ τὸ ἐνδιαφέρον ἡ πληροφορία τοῦ ὅτι στὸ χωριὸ Ἀραπλὴ ἔξω ἀπὸ τὴν Θεσσαλονίκη ὑπῆρχαν ἑπτὰ κολόνες, οἱ ὁποῖες διαιώνιζαν τὴν μνήμη ἀντίστοιχων πασάδων ποῦ ἔπесαν κατὰ τὴν πολιορκία τῆς Θεσσαλονίκης στὰ 1430. Ἀκόμη πρέπει νὰ θεωρήσουμε ὡς ἀπόλυτα πιθανὸ ὅτι τὸ τοπωνύμιο Κατερίνη

εἶναι ἁγιωνύμιο, δηλαδή ὅτι προέρχεται ἀπὸ ἐκκλησία ποῦ τιμᾶται ἐπ' ὄνοματι τῆς Ἁγ. Αἰκατερίνης.

Τέλος ἀπὸ γενικότερη ἱστορικὴ ἄποψη, παρακολουθοῦμε ἀπὸ σταθμὸ σὲ σταθμὸ τὴν πορεία τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων μέσα ἀπὸ τὴν Μακεδονία.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Α. ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

RÉSUMÉ

C. A. V a c a l o p o u l o s, La Macédoine en 1715.

Constantin Dioikétés, qui accompagna avec un corps de soldats Valaques le grand vesir Ali pacha marchant contre les Vénitiens en Peloponnèse en 1715, nous donne quelques informations sur la marche des troupes turques à travers la Macédoine.

Après avoir traversé le fleuve Kara-Sou (Nestos) et entré dans la Macédoine, il note tout ce qui tombe sous ses yeux et qui est digne d'être remarqué: des sites ou des monuments historiques, des paysages curieux, des produits agricoles ou industriels. Ainsi, il nous décrit la région marécageuse et boisée de Koca Orman, connue encore aujourd'hui pour sa forêt vierge, la ville de Cavala, la forteresse d'Alexandre le Grand près de Palaiochori (renseignement remarquable pour la survivance de sa tradition en Macédoine), Serrès, Thessalonique, ses habitants, ses monuments, ses marchés, ses produits etc.

Dioikétés nous renseigne aussi qu'aux divers lieux de la Macédoine existaient des corps d'armatoles chrétiens, qui gardaient des defilés importants. C'est lui aussi qui écrit qu'au dehors de Thessalonique, près de village Arapli, s'élevaient sept colonnes à la mémoire de sept pachas, qui étaient tombés pendant le siège de Thessalonique en 1430.